PSİKANALİZ DİZİSİ

Savaşın ve Ölümün Güncelliği

Sigmund Freud

Almancadan çeviren: Çağlar Tanyeri

telos

ÇAĞLAR TANYERİ: 1960 yılında İstanbul'da doğdu. Avusturya Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. 1986-2010 yılları arasında İstanbul Üniversitesi ve Okan Üniversitesi'nde edebiyat, kültür, edebiyat çevirisi ve eleştirisi dersleri verdi. 1989'da edebiyatbilim alanında yüksek lisans, 2003'de çevribilim alanında doktora çalışmasını tamamladı. 1986 yılından bu yana, Herta Müller, Christoph Ransmayr, Norbert Gstrein, Peter Weiss, Dieter Forte, Rolf Lappert, Franz Kafka gibi yazarlardan yaptığı çevirilerle edebiyat alanında çeviri çalışmalarını sürdürüyor.

Sigmund Freud'un Bilinçsiz Olan eserinin çevirisi daha önce Telos Yayınevi'nce yayınlanmıştır.

Telos: 21
Psikanaliz Dizisi: 6

Editör: Cemal Dindar

Savaşın ve Ölümün Güncelliği
Sigmund Freud

Almancadan çeviren: Çağlar Tanyeri

Birinci basım: Ekim 2016

Telos Yayınevi
Sertifika no: 28676
Zuhuratbaba Mahallesi, Hür Sokak, 15/5
34147, Bakırköy, İstanbul
Telefon: (0212) 243 42 18
www.telosyayinevi.com
e-posta: telosyay@gmail.com

Kapak ve sayfa tasarımı: Ebru Özbay - Sertaç Ergin

Baskı: Ceylan Matbaa (Sertifika no: 23352)
Davutpaşa Caddesi,
Güven İş Merkezi B-Blok, No: 318
Topkapı İstanbul
Telefon: (0212) 6131079

ISBN: 978-605-83786-4-3

Savaşın ve Ölümün Güncelliği

Sigmund Freud

Almanca aslından çeviren: Çağlar Tanyeri

Sunuş: Freud ve 1915

Cemal Dindar

Savaşın Düş kırıklığı ve Ölümle İlişkimiz adlarını taşıyan iki bölümden oluşan bu inceleme, özdeyiş biçiminde bir bildiri ile sona erer: "Yaşama katlanmak istiyorsan, ölüme hazırlan."

Bu bildirinin kuşatıcılığını ve ağırlığının hangi ölçüde hissedildiğini kavrayabilmek için, beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan savaşın Avrupalı entelektüel için nasıl bir kültür krizine yol açtığını kavramak gerekir. Ki sözkonusu krizin ruhsal boyutlarına dair de bir incelemedir, bu; savaşın yıkıcılığı ile başlar ve insanın ölüm ile

ilişkisi üzerine tarihsel-ruhsal bir çerçeve belirleme çabasıyla sonuçlanır. Aydınlanmacı düşüncenin çekirdeğinde yer alan; doğru bilginin eğitimle halklara yayılmasının insan yıkıcılığının çözümü olacağına dair iyimserliğe örtük bir düzelti de vardır 1915 tarihli bu metinde.

1915 yılı, Birinci Paylaşım Savaşı'nın yarattığı Avrupa kültür dünyası krizinin Freud'un ruhsallığında belirgin bir etki yarattığı yıldı da. Ernest Jones'un aktardığına göre; "Freud artık yaşamının altmışıncı yılındaydı ve yaşının ilerlemesi düşüncesi onun üzerinde hep bir ağırlık olmuştu. Boş inançlara kapılmıştı ve yaşanacak yalnızca iki yılı daha olduğuna inanıyordu."[1]

Bu krizi, ikinci bir büyük yaratıcılık dönemi ile aştığını ve Freud'dan sonra psikanalizdeki önemli atılımların ve kuramsal sıçramaların çekirdeklerini içeren metapsikoloji metinlerinin bu dönemde yazıldığını biliyoruz.

Savaş öncesi yıllarda önce Adler ile, daha sonra Jung ile yolların ayrılması sürecinde yaşanılan 'kan kaybı'nın görece atlatıldığı bir dönemde patlayan savaş, psikanaliz topluluğu için

1. Freud: Hayatı ve Eserleri, Ernest Jones, Çev. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen Kapkın, Kabalcı Yayınları, Birinci Basım, 2004, sayfa 478

de bir altüst oluşa yol açmıştı. Cepheye gidenler sadece oğulları Martin ve Oliver değildi, topluluk içindeki oğullar da, Ferenczi, Sach, Rank askere çağrılmıştı. Avrupa kültür krizi olan şeyin gölgesini, Freud belki kendi kurduğu disiplin için de hissediyordu.

Savaşın ve Ölümün Güncelliği böylesi bir dönemin ürünüdür ve metapsikoloji metinleri ile kültür arasında köprü olan incelemelerdendir.

Yaşadığımız günlerde Türkiye için bu incelemenin güncelliğine ise ayrıca dikkat çekmek isteriz.

Bakırköy, 13 Eylül 2016

Savaşın ve Ölümün Güncelliği (1915)

I. Savaşın Düş Kırıklığı

Bu savaş döneminin girdabına kapılmış halde, tek taraflı haberlerle, gerçekleşen veya gerçekleşmeye başlamış olan büyük değişimlerle aramıza mesafe koyamadan ve biçimlenmekte olan geleceğin kokusunu alamadan gerek üstümüze abanan izlenim ve etkilerin anlamıyla gerekse kendi oluşturduğumuz değer yargılarıyla yolumuzu şaşırıp çılgına dönmek üzereyiz biz de. Öyle görünüyor ki, şimdiye kadar hiçbir olay insanlığın birçok değerli kamu malını böylesine

tahrip etmedi, birçok berrak zihni böylesine karıştırmadı, yüksek olan şeyleri böylesine alçaltmadı. Bilim bile tutkusuz tarafsızlığını kaybetmiş durumda; onun büyük bir öfkeye kapılmış olan hizmetkârları düşman karşısındaki savaşa katkı sunmak üzere bilimden çıkardıkları silahları kuşanmaya çalışıyor. Antropolog düşmanı soysuz ve yozlaşmış ilan etmek, psikiyatr onun akıl ve ruh hastası olduğunu duyurmak zorunda kalıyor. Öte yandan çağımızın beraberinde getirdiği kötülüğü aşırı güçlü hissediyoruz ve onu yaşantılamadığımız başka çağların kötülüğüyle karşılaştırmaya hakkımız yok.

Kendisi bizzat savaşçı olmayan ve böylece devasa savaş makinesinin minnacık bir parçası durumuna düşen birey yolunu şaşırmış, kafası karışmış ve becerilerinde ketlenmiş hissediyor kendini. En azından kendi iç dünyasında yolunu bulmayı kolaylaştıracak en ufak bir işarete bile sevineceğini kastediyorum bununla. Savaşa katılmadan geride kalmış olanların içinde bulunduğu ruhsal sefaletten sorumlu olan ve bununla başa çıkabilmek için onları çok zorlayan etkenlerden ikisini öne çıkarıp ele almak istiyorum burada: bu savaşın yol açtığı düş kırıklığı ve bütün savaşlarda olduğu gibi ölüm karşısında mec-

buren değiştirdiğimiz tutum. Düş kırıklığından söz ettiğimde herkes bunun ne anlama geldiğini biliyor. Bunun için insanın ille de merhametle sarsılması gerekmez, insan hayatında biyolojik ve ruhsal acının kaçınılmaz olduğunu kavrayabilir, ama yine de savaşı araçları ve amaçlarıyla mahkûm edip savaşların sona ermesini özlemle arzulayabiliriz. Gerçi halklar bu denli farklı varoluş koşulları altında yaşadığı sürece, bireysel yaşamın değerleri birbirinden bu denli uzak olduğu sürece ve onları birbirinden ayıran kincilik bu kadar güçlü ruhsal güdü güçlerini temsil ettiği sürece savaşların sona ermeyeceğini söylemeden edemiyor insan kendine. O halde, ilkel ve uygar halklar, ten rengiyle birbirinden ayrılmış olan insan ırkları arasındaki savaşların, hatta Avrupa'nın az gelişmiş ve yabanileşmiş halkları arasındaki savaşların da insanlığı daha uzun bir süre esir alacağına hazırlıklı olmak gerekirdi. Yine de başka bir şeyler ummaya cesareti olmuştur insanın. Beyaz ırkın dünyaya egemen olan, payına insan soyuna kılavuzluk etmek düşen, dünyanın yararına olacak işlerle uğraştığı düşünülen, yaratımlarıyla bir yandan doğayı egemenlik altına almak yolunda teknik ilerlemelere, öte yandan sanatsal ve bilimsel kültür değerlerine imza atmış olan

büyük uluslarından, bu halklardan sürtüşmeleri ve çıkar çatışmalarını başka yollardan çözüp karara bağlaması beklenirdi. Bu uluslardan her biri bireyin önüne yüksek ahlaki normlar koymuştur, birey kültür topluluğundaki yerini almak istiyorsa yaşamını bu normların kılavuzluğunda düzenlemek durumundadır. Bu aşırı katı kurallar ondan çok şey talep etmiştir, gereğinden fazla bir öz sınırlama, güdü doyumundan büyük ölçüde feragat. Öncelikle de türdeşiyle yalan dolan üzerinden gireceği rekabetin beraberinde getireceği olağanüstü avantajlar esirgenmiştir ondan. Kültür devleti bu ahlaki normları varlığının temeli olarak görmüş, bunlara dokunmaya cüret edenler için önlemler almış, eleştirel akıl yoluyla en azından onları sınamanın bile mümkün olmadığını ilan etmiştir. Onun kendi temeline karşı saygı duymak istediğini ve kendi varoluşuyla çelişecek bir girişimde bulunmak niyetinde olmadığını kabul etmek gerekiyordu o halde. Bu kültür uluslarının içine serpilmiş, genel olarak sevilmeye değmez, nahoş belli başlı halk kalıntıları olduğu ve gönülsüz de olsa, kapsamlı olmasa da bunları, kültüre uygunluklarını kanıtlamış oldukları için ortak kültür çalışmasına katmanın sakıncası olmadığı yolunda bir algı geliştirilebildi en nihaye-

tinde. Oysa büyük halkların, "yabancı" ve "düşmanca" gibi tanımların artık klasik eski çağdaki gibi birleşerek bir kavram haline gelemeyecek kadar hem aralarındaki ortaklığa anlayış hem de farklılıklara hoşgörü göstermesi düşünülebilirdi.

Kültür halklarının arasındaki bu birleşmeye güvenen sayısız insan kendi yurtlarındaki ikametgâhlarını yabancı ülkelerde konaklamakla değiş tokuş etmiş ve yaşamlarını dost olan halkların karşılıklı ilişkilerine bağlamıştır. Yaşamın zorunluluklarından dolayı sürekli aynı yere sürülmeyenler, kültür ülkelerinin bütün üstünlük ve çekiciliklerinden yola çıkarak engelsiz ve şaibesiz hareket edebildikleri daha büyük, yeni bir anayurt inşa edebildiler. Mavi ve gri denizin, karlı dağlar ve yemyeşil çayırlardaki güzelliğin, kuzey ormanlarındaki büyüyle güneyin bitki örtüsünün sergilediği debdebenin, büyük tarihsel anıları bağrında barındıran coğrafyalardaki ruh halinin ve el değmemiş doğadaki sessizliğin tadını çıkardılar böylece. Bu anayurt onlar için, kültür insanlığının içinden doğan sanatçıların yüzyıllardır yaratıp geride bıraktığı hazinelerle dolu bir müzeydi aynı zamanda. Bu müzenin bir salonundan diğerine geçerken, kan karışımının, tarihin ve toprak ananın kendine özgülüğünün

yurttaşlarında nasıl da türlü türlü yetkinlikler geliştirmiş olduğunu tarafsız bir takdirle saptayabiliyorlardı. Bir yanda yüksek derecede gelişmiş, serinkanlı, boyun eğmez bir enerji, başka bir yanda yaşamı güzelleştiren zarif ve ince sanat, bir başka yanda düzen ve yasa duygusu veya insanı yeryüzünün efendisi haline getirmiş olan başka özellikler vardı burada.

Kültür dünyasının yurttaşı olan herkesin, kendine özel bir "Parnassos" veya bir "Atina Okulu" yaratmış olduğunu da unutmayalım ayrıca. Tüm ulusların büyük düşünürleri, ozanları ve sanatçıları arasından yaşam zevki ve anlayışı bakımından kendisine en yakın bulduğu, kendisi için en iyisi olduğunu düşündüğü ve kendi dilinin ustalarının yanında yer vererek onlar kadar saygı duyduğu ölümsüz, kadim bilgeleri seçmişti o. Bu yüce kişilerden hiç birisi başka bir dilde konuşuyor diye yabancı gelmemiştir ona; ne insani tutkuların benzersiz araştırmacısı, ne güzellik tutkunu hayalperest, ne de en tehditkâr peygamber ve ince fikirli alaycı; asla kendi ulusu ve sevgili anadili karşısında vefasız bir dönek olmakla da suçlamamıştır o kendini.

Geleneksel farklar yüzünden savaşların aynı topluluğun üyeleri arasında da kaçınılmaz olaca-

ğı yolunda uyarıda bulunan sesler kültür topluluğun tadını kaçırmamış değildir zaman zaman. İnsan buna inanmak istemiyordu, ama iş ille de bu noktaya gelecekse böyle bir savaş nasıl tasavvur edilebilirdi? Yunan Amphiktyoni'lerinin anlaşmaya dâhil olan bir kenti tahrip etmeyi, zeytin ağaçlarına balta vurmayı ve kentin suyunu kesmeyi yasakladıkları zamandan beri insanlığın ortak içsel duygusundaki ilerlemelerin gösterilmesi için bir fırsat olarak. Kendini bir tarafın üstünlüğünü saptamakla sınırlamak isteyen, bu karara hiçbir katkısı olmayacak ağır acılardan olabildiğince kaçınmaya çalışan, ister istemez savaşın dışında kalan yaralıları ve tabii onları sağlığına kavuşturmak isteyen hekimleri ve hasta bakıcılarını da tam bir koruma altına alan bir şövalye muharebesi olarak. Halkın savaşa katılmayan kesimini, savaş zanaatına uzak kalan kadınları ve her iki tarafta da birbirlerine dost ve yardımcı olmak üzere serpilip büyüyen çocukları sonuna kadar gözeterek elbette. Barış zamanında kültür topluluğunun vücut bulmuş olduğu uluslararası girişimlerin ve kurumların korunması da cabası.

Böyle bir savaş yeterince korkunç ve zor katlanılır şeyleri içinde barındıracak, ancak insanlığın büyük bireyleri, halklar ve devletler arasın-

daki etik ilişkilerin gelişimini kesintiye uğratmayacaktı.

Şimdi gerçekleşeceğine inanmak istemediğimiz savaş patlak verdi ve beraberinde düş kırıklığı getirdi. Öncekilerden sadece daha kanlı ve daha fazla kayıp veren bir savaş değil bu, aynı zamanda muazzam yetkinleştirilmiş saldırı ve savunma silahlarından dolayı en az onlar kadar hunhar, amansız, acımasız. Barış zamanlarının beraberinde getirdiği ve uluslararası hukuk olarak adlandırılan bütün yükümlülük sınırlarının ötesine geçip yaralının ve hekimin sahip olduğu ayrıcalıkları, halkın savaşan ve savaşmayan bölümü arasındaki ayrımı, özel mülkiyetin taleplerini tanımıyor. Yoluna çıkan her şeyi kör bir öfke içinde yere vuruyor, ardında en ufak bir gelecek ve insani barış bırakmamacasına. Birbirleriyle boğuşan halk toplulukları arasındaki bütün bağları koparıp atıyor ve ardında yeniden bağlanmanın uzun süre mümkün olamayacağı bir öfke bırakma tehlikesini taşıyor.

Savaş kültür halklarının birbirini ne denli az tanıdığı ve anladığı, birinin ötekine nefret ve tiksintiyle yönelebileceği olgusunu da ki bu pek akıl alır bir şey değil, görünür hale getirdi. Hatta olağanüstü başarılarıyla yeteneğini çoktan ka-

nıtlamış olduğu halde büyük kültür uluslarından birini "barbar" olduğu gerekçesiyle kültür topluluğundan dışlama cüretini gösterebilecek denli onun kimse tarafından sevilmeye değer olmadığını da. Tarafsız bir tarih yazımının, diliyle yazdığımız, zaferi uğruna sevdiklerimizin savaştığı bu ulusun en azından insan uygarlığının yasaları karşısında suç işlemiş olduğunu kanıtlayacağı umuduyla yaşıyoruz, gelgelelim böyle bir zamanda kim kendi davasının yargıcı olarak çıkabilir ki ortaya?

Halklar genellikle kendi inşa ettikleri devletler tarafından temsil edilir; devletler de onları yöneten hükümetler tarafından. Halkın bir parçası olan birey bu savaşta, daha barış zamanlarında arada bir kendisine dayatılmak istenen şeyi, devletin bireyi hukuksuzluk ve haksızlıktan menettiğini ve bunu hukuksuzluk ve haksızlığı ortadan kaldırmak için değil, tıpkı tuz ve tütün gibi onu da tekeline almak istediği için yaptığını dehşet içinde saptayabilir. Savaş yürüten devlet normal koşullarda bireyi yapmaktan alıkoyduğu her türlü haksızlığa, her türlü şiddet eylemine cevaz vermektedir. Sadece icazet verdiği düzenbazlıktan değil, aynı zamanda düşman karşısındaki bilinçli ve kasıtlı yalan dolandan da yararlanmaktadır,

üstelik görünüşe bakılırsa daha önceki savaşlarda uygulanan alışkanlıkları ziyadesiyle aşan bir ölçüde. Devlet yurttaşlarından olağanüstü bir itaatkârlık ve özveri beklemekte, ancak bir yandan da onları aşırı gizlilik ve düşünce özgürlüğünü sansürlemek yoluyla kısıtlamakta, zihinsel açıdan böylesine baskı altına alınmış olanların ruh halini her türlü elverişsiz durum ve her türlü boş ve kaba söylenti karşısında savunmasız hale getirmektedir. Başka devletlerle yaptığı anlaşmalardan ve onlara verdiği sözlerden kopmakta, açgözlülüğünü ve tahakküm arzusunu hiç çekinmeden kabul etmekte, yurtseverlik sergilemesi gereken bireyden de bunu onaylamasını beklemektedir.

Öyle ya, devletin hukuksuzluk ve haksızlıktan vazgeçemeyeceğine karşı çıkılmamalıdır, çünkü bundan vazgeçtiği takdirde zarar edecektir ne de olsa. Ayrıca bireyin de ahlaki normları izleyip insanlık dışı bir tahakkümden vazgeçmesi genel olarak hiç de onun yararına değildir ve devlet bireyin kendisi yüzünden gördüğü zararı telafi etme becerisini nadiren göstermektedir. İnsanlığın büyük bireyleri arasındaki ahlaki ilişkilerin gevşemesinin bireylerin ahlak duygusu üstünde de bumerang etkisi yarattığına şaşmamak gerek,

zira vicdanımız ahlakçıların iddia ettiği gibi boyun eğmez bir yargıç değildir, onun kaynağında esas olarak *"sosyal korku"* vardır, başka bir şey değil. Topluluk suçlayıcı tutumunu ortadan kaldırdığı anda kötücül ve güçlü arzuların baskılanması da sona erer ve insanlar kültürel düzeyleriyle bağdaşması mümkün görünmeyen gaddarca, şeytani, hain ve kaba eylemlere başvurmaktan çekinmez.

Böylece daha önce sözünü ettiğim kültür dünyasının yurttaşı kendine yabancılaşan bir dünyada çaresizlik içinde kalakalıyor; büyük anayurdu parçalanmış, ortak mülkiyeti yakılıp yıkılmış, yurttaşları bölünmüş ve küçük düşürülmüştür!

Onun düş kırıklığını eleştirmek üzere birkaç noktaya değinelim. Esasında haklı bir düş kırıklığı değildir bu, zira varlığı bir yanılsamanın yıkımına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Yanılsamalar kendimizi hazsızlık duygusundan kurtarmamızı ve bunun yerine doyumların tadını çıkarmamızı sağlamaktadır. Onların günün birinde gerçekliğin bir parçasına çarpıp parçalanacaklarını hiç yakınmadan kabul etmek zorundayız o halde.

Bu savaşta düş kırıklığımızı iki şey hareketе geçirdi: içeride ahlaki normların bekçiliğine

soyunan devletlerin dışa karşı sergilediği düşük ahlak ve son derece yüksek insani kültürün katılımcısı olan bireyin davranışındaki beklenmedik vahşet.

İkinci noktayla başlayalım ve eleştirmek istediğimiz dünya görüşünü özlü bir cümleyle özetlemeye çalışalım. Bireyin yüksek bir ahlaki basamağa ulaştığı süreç nasıl tasavvur edilmelidir? İlk yanıt şu olacaktır: o zaten doğuştan ve en başından itibaren iyi ve soylu bir varlıktır. Bu yanıtı burada daha fazla hesaba katmayacağız. Diğer bir yanıt bunun bir gelişim süreci olduğunu öne sürerek bu gelişimin, insanın içindeki kötü eğilimlerin kökünün kazınmasıyla ve gerek eğitimin gerekse kültür çevresinin etkileriyle bunların yerini iyiye dönük eğilimlerin almasıyla ortaya çıktığını varsayacaktır.

Ne var ki bu yanıt, bizim itiraz etmek istediğimiz bir önermeyi de içermektedir. Kötünün "kökünün kazınması" diye bir şey yoktur aslında. Ruhbilimsel araştırma –daha kesin bir deyişle psikanalitik araştırma- insan varlığının en derin noktasında, temel doğası gereği bütün insanlarda aynı olan ve belli başlı ilksel gereksinimlerin doyumunu amaçlayan güdü kıpırtıları olduğunu gösteriyor daha çok. Bu güdü kıpırtıları ne iyi-

dir ne de kötü. Onları ve dışavurumlarını insan topluluğunun gereksinimleri ve talepleriyle olan ilişkisine göre sınıflandırıyoruz. Kabul edilmelidir ki, toplumun kötü olduğu gerekçesiyle hoş görmediği bütün kıpırtılar – sözgelimi bencilce ve hunhar eğilimler bunları temsil eder- bu ilkel kıpırtılar altında toplanmaktadır.

Bu ilkel kıpırtılar gelişim sürecinde uzun bir yol kat etmektedir, ta ki yetişkin bireyde eyleme geçmesinin yolu açılana kadar. Bu kıpırtılar ketlenmekte, başka amaç ve alanlara yönelmekte, birbirleriyle iç içe geçip kaynaşmakta, nesnelerini değiştirmekte ve kısmen de kişinin kendisine yönelmektedir. Belli başlı güdüler karşısındaki tepki oluşumları bunların içeriğini değiştiriyormuş gibi görünmekte, bencillik kendini özveri, hunharlık merhamet gibi dışa vurmaktadır. Bazı güdü kıpırtılarının neredeyse baştan beri karşıt çiftler halinde ortaya çıkması bu tepki oluşumlarının yararınadır, "duyguda çift değerlilik" diye adlandırılan, popüler bilginin yabancısı olduğu tuhaf bir bağıntıdır bu. Bu olgunun en kolay gözlemlendiği ve anlaşılabildiği nokta, güçlü bir sevginin ve güçlü bir nefretin aynı kişide sıklıkla bir arada ortaya çıkmasıdır. Psikanaliz buna bir de iki karşıt duygu kıpırtısının aynı kişiyi nesne

olarak aldığı gerçeğinin hiç de nadir görülen bir durum olmadığını eklemektedir.

Bir insanın karakteri dediğimiz ve bilindiği üzere "iyi" veya "kötü" kavramlarıyla son derece yetersiz bir sınıflandırma yapabileceğimiz şey ancak bütün bu tür "güdü yazgılarının" aşılmasından sonra ortaya çıkmaktadır. İnsan nadiren büsbütün iyi veya büsbütün kötüdür, genellikle bir ilişkide "iyi" olabilirken, bir diğerinde "kötü"dür veya bir takım dış koşullar altında "iyi" olabilirken, diğerlerinin altında kesin bir biçimde "kötü"dür. Çocuksu varoluşun güçlü "kötü" kıpırtılarının yetişkinlik çağında genellikle belirgin bir biçimde "iyi"ye dönmesinin koşulu olması deneyimi de ilginçtir. Çocukken son derece bencil olanlar en yardımsever ve kendini feda etmeye en hazır yurttaşlar haline gelebilmektedir; merhamet sahipleri, insan dostları, hayvan severler küçük sadistlerden ve hayvanlara eziyet edenlerden çıkmaktadır.

"Kötü" güdülerin dönüşümü aynı etkiyi gösteren iki etkenin, bir dış, bir de iç etkenin işidir. İç etken temelini kötü –hadi bencil diyelim- güdülerin erotizmin, en geniş anlamıyla insanın sevgi ihtiyacının etkisi altında kalmasından almaktadır. Bencil güdüler *erotik* bileşenlerin işin içine

karışması sayesinde dönüşerek *sosyal* güdüler haline gelmektedir. İnsan sevilmeye bir kazanç olarak değer biçmeyi öğrenmekte ve onun sayesinde başka kazançlardan vazgeçebilmektedir. Dış etkense kültürel çevrenin taleplerini temsil eden ve daha sonra da kültür ortamının doğrudan etkisiyle devam ettirilen eğitimin beraberinde getirdiği zorunlu baskıdır. Kültür güdü doyumundan feragat etmek yoluyla edinilmiştir ve sisteme giren herkesten aynı feragati bekler. Bireysel yaşamda sürekli dış baskıdan iç baskıya uzanan bir yer değiştirme gerçekleşmektedir. Kültürel etkiler insanları erotik ilavelerin de yardımıyla bencil güdülerini özverili, sosyal güdülere dönüştürmeye yöneltmektedir. En nihayetinde insanın gelişiminde kendini belli eden içsel baskının başlangıçta, başka bir deyişle *insanlık tarihinde* dışsal baskıdan ibaret olduğu kabul edilmelidir. Günümüzde doğan insanlar bencil güdüleri sosyal güdülere dönüştürme yatkınlığını kalıtsal bir örgütlenme olarak beraberinde getirmekte, böylece bu dönüşüm hafif yönlendirici vuruşlar sayesinde hayata geçebilmektedir. Güdü dönüşümünün bir kısmı da insanın kendi başarısına bağlıdır. Bu durumda birey sadece o anki kültür ortamının etkisi altında değildir, aynı zamanda atalarının

yaratmış olduğu kültür tarihine de tabidir.

Bir insanın bencil güdüleri erotizmin etkisiyle dönüştürme becerisini kültürel uygunluk olarak adlandırıyorsak, bu uygunluğun iki paydan meydana geldiğini de söyleyebiliriz o halde, bunlardan biri doğuştandır, diğeri ise yaşam sürecinde edinilmektedir ve gerek ikisinin birbiriyle gerekse güdü yaşamanın dönüşmeden kalan payıyla ilişkisi son derece değişkendir.

Genel olarak doğuştan gelen payın fazlaca yüksek olduğunu tahmin etmeye yatkınlık gösteriyor ve bunun da ötesinde kültürel uygunluğun değerini ilkel kalan güdü yaşamıyla ilintisi açısından abartma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyor, başka bir deyişle insanları olduklarından "daha iyi" değerlendirmek yönünde ayartılıyoruz. Demek ki yargımızı bulandıran ve sonucu tahrif eden başka bir etken daha var.

Başka bir insanın güdü kıpırtıları hiç şüphesiz bizim algı alanımıza girmemektedir. Bunları ancak onun eylemlerinden ve davranışından çıkarabilir, onları da güdü yaşamından gelen *saiklere* bağlayabiliriz. Böyle bir çıkarım bir sürü olguda ister istemez yanıltmaktadır bizi. Kültürel açıdan "iyi" eylemlerin kaynağı kimi zaman "soylu" saikler olabileceği gibi, kimi zaman da

olmayabilir. Kuramsal ahlakçılar sadece iyi güdü kıpırtılarının ifadesi olan eylemleri "iyi" olarak adlandırır, diğerlerini ise takdirle karşılamazlar. Oysa pratik amaçların yönettiği toplum bu ayrımı pek umursamamakta, bir insanın davranış ve eylemlerinin kültürel kurallara uygun olmasıyla yetinmekte ve onların saiklerini pek sorgulamamaktadır.

Eğitim ve çevrenin insanın üzerinde yarattığı *dış* baskının güdü yaşamının iyiye yönelmesi, bencillikten özveriye dönülmesi doğrultusunda başka bir dönüşüme daha yol açtığını duymuştuk. Ne var ki dış baskının sonuç veren zorunlu veya düzenli bir etkisi değildir bu. Eğitim ve çevre sadece sevgi ödülleri dağıtmakla kalmaz, aynı zamanda başka türden ödül ve cezalarla da çalışır. Bunların etkisi altında kalanlar, iç dünyalarında bir güdü asaleti yaşamadan veya bencil eğilimlerinin yerine sosyal eğilimleri koymadan da iyi eylemlerde bulunmaya karar verebilmektedir. Başarı kaba hatlarıyla aynı başarı olacaktır; birinin sırf güdü eğilimleri bunu ona zorladığı için her zaman iyi eylemlerde bulunması, bir diğerinin ise bu kültürel davranış sırf kendi bencil niyetlerine yarar sağladığı ölçüde ve sürece iyi olması ancak özel koşullar altında kendini göstere-

cektir. Bizse bireylerle yüzeysel bir tanışıklık içinde olduğumuz sürece bu iki durumu birbirinden ayırt edebilecek araçlara sahip değiliz ve kültürel anlamda değişen bir sürü insanın değerini iyimserliğimiz yüzünden fena halde abartma tuzağına düşebiliyoruz.

Demek ki iyi eylem talep eden ve bu eylemin güdüsel temeliyle ilgilenmeyen kültür toplumu pek çok insanı kendi doğalarının peşine düşmeyecek denli kültüre itaat etmesi doğrultusunda kendi yanına çekmeyi başarmıştır. Bu başarıdan cesaret alarak da ahlaki taleplerin çıtasını olabildiğince yükseltmekte ve böylelikle katılımcılarını güdünün doğasından biraz daha uzaklaşmaya zorlamakta sakınca görmemiştir. Artık onların sırtına bir güdü baskılanmasının yükü daha bindirilmiştir, bu gerilim kendini son derece tuhaf tepki ve telafi olgularında belli etmektedir. Bu türden bir baskılamanın en az çalıştığı cinsellik alanında nevrotik rahatsızlıklardaki tepkisel olgulara rastlanmaktadır. Kültürün bunun dışındaki baskısı patolojik sonuçlara yol açmamakla birlikte kendini gerek karakter bozukluklarında gerekse ketlenmiş güdülerin fırsat bulduğunda doyurulmak için her an tetikte bekliyor olmasında göstermektedir. Sürekli kendi güdü eğilimle-

rinin ifadesi olmayan kurallara uygun tepkiler vermeye mecbur kalarak bir efendilik ve düzen timsali olan birisi ruhbilimsel anlamda ve nesnel ölçülerle ikiyüzlü bir insan olarak tanımlanabilir, aradaki farkın kendisinin bilincinde olup olmadığı bu bağlamda önem taşımaz. Günümüz kültürünün bu türden bir ikiyüzlülüğe olağanüstü elverişli olduğu da inkâr edilemez. Hatta onun bu türden bir ikiyüzlülük üstünde yükseldiği ve insanlar ruhsal gerçeklerini yaşamaya girişecekleri takdirde bazı esaslı değişikliklere rıza göstermek zorunda kalacağı savını ortaya atmaya cüret edebiliriz. O halde kültür ikiyüzlülerinin sayısı gerçekten kültürel insanlara göre daha fazladır, kültür ikiyüzlülüğünün belli bir ölçüde kültürün korunması için kaçınılmaz olup olmadığı bile tartışılabilir, çünkü günümüzde yaşayan insanların örgütlü, mevcut kültür uygunluğu onun korunmasında yeterli olmayabilir. Öte yandan temeli ne kadar düşündürücü olursa olsun kültürün korunması, her yeni kuşağın daha iyi bir kültürün taşıyıcısı olarak daha ileri bir güdü dönüşümüne yol açacağı umudunu vermektedir.

Şimdiye kadar yürüttüğümüz tartışmalardan çıkaracağımız bir avuntu varsa, o da bu savaşta dünyadaki yurttaşların kültürel olmayan davra-

nışından dolayı hissettiğimiz incinmenin ve acı verici düş kırıklığının yersiz olduğudur. Kendimizi tutsak ettiğimiz bir yanılsamaya dayanmaktadır onlar. Aslında korktuğumuz gibi dibe batmış değildirler, çünkü sandığımız gibi hiçbir zaman o denli yükseğe çıkmamışlardır. İnsanlığın büyük bireylerinin, halklarının ve devletlerinin ahlaki sınırlamaların ötesine geçerek birbirlerine düşmeleri, kültürün mevcut baskısından kurtulma ve sürekli zapt edilen güdülere bir süreliğine doyum sağlama yolu olarak görülmekte, ulusun nispeten mevcut ahlakının kesintiye uğramayacağı düşünülmektedir.

Savaşın daha önceki yurttaşlarımızda kendini ortaya koyduğu değişime yönelik anlayışımızı biraz daha derinleştirirken onlara haksızlık etmeme uyarısını da gözetmeliyiz. Nitekim ruhsal gelişimlerin başka bir gelişim sürecinde bulunmayan, kendine özgü bir özelliği vardır. Bir köy kent, bir çocuk bir erkek olarak serpilip geliştiğinde, köy ve çocuk kent ve erkekte yok olur. Eski nitelikleri yeni resmin içine çizebilecek tek şey anılardır, aslında eski malzemeler veya biçimler bertaraf edilmiş ve bunların yerini yenileri almıştır. Ruhsal bir gelişimde ise işler farklı yürümektedir. Benzersiz bir olgu, her erken gelişim basamağı-

nın bu basamağın içinden doğan bir sonrakinin yanında var olmaya devam ettiği savıyla anlatılabilir ancak; bir dizi değişimin gerçekleştiği malzeme aynı olduğu halde veraset silsilesinin ön koşulu birlikte var olmaktır. Daha erken ruhsal durum yıllarca kendini dışa vurmamış olabilir, ancak günün birinde yine ruhsal güçlerin dışavurum biçimi, daha sonraki bütün gelişimleri adeta hükümsüz kılan, iptal eden eşsiz bir biçim haline gelene kadar varlığını sürdürmektedir. Ruhsal gelişimlerdeki bu olağanüstü biçim alma becerisi yönü bakımından sınırsız değildir; gerilemeyi oluşturan özel bir beceri olarak tanımlayabiliriz onu, zira terk edilmiş olan daha sonraki ve daha yüksek bir gelişim basamağına bir daha ulaşılamadığı pekâlâ rastlanan bir durumdur, oysa ilkel durumlar her zaman yeniden üretilebilmektedir; ilkel ruhsallık tam anlamıyla ebedidir.

Akıl hastalıkları olarak adlandırılan hastalıklar amatörlerde akıl ve ruh yaşamının yıkımın kurbanı olduğu izlenimine yol açıyor olsa gerek. Yıkım daha sonraki kazanım ve gelişimlerle ilgilidir aslında. Akıl hastalığının özü duygulanım yaşamının ve işlevin daha erken durumlarına geri dönmektir. Her gece ulaşmaya çalıştığımız uyku durumu ruhsal yaşamın biçim alma becerisi için

mükemmel bir örnektir. Muhteşem ve çapraşık düşleri nasıl tercüme edeceğimizi anladığımızdan bu yana biliyoruz ki, çetin bir yol kat ederek edindiğimiz ahlakı her uykuya dalışımızda üstümüzden bir esvap gibi çıkarıp bir yana fırlatıyoruz – sabah yeniden giymek üzere. Uyku durumunda felce uğradığımız, eylemsizliğe mahkûm olduğumuz için bu soyunma tehlikeli değildir hiç kuşkusuz. Duygu yaşamımızın en erken gelişim basamaklarına gerilemesinden sadece düş yoluyla haberdar olabiliyoruz. Hal böyle olunca bütün düşlerimize katışıksız bencil motiflerin egemen olması dikkate değerdir sözgelimi. İngiliz dostlarımdan birisi bu önermeyi Amerika'da bilimsel bir topluluk önünde temsil ettiğinde, orada bulunan bir hanım bunun ancak Avusturya için doğru olabileceğini, ne var ki kendisi ve arkadaşlarının düşlerinde de kendilerini özverili kişiler olarak hissettiği savını ortaya atmıştır. Dostum ise İngiliz ırkının bir mensubu olduğu halde düş analizinden edindiği deneyimlerine dayanarak düş esnasında soylu bir Amerikalı hanımın da tıpkı bir Avusturyalı gibi bencil olduğunu söylemiş ve azimle bu hanıma itiraz etmek zorunda kalmıştır.

Kültür uygunluğumuzun dayandığı güdü dö-

nüşümü de yaşamın etkileriyle – daimi veya geçici olarak- iptal edilebilmektedir o halde. Savaşın etkileri böyle bir geri oluşum üretebilen güçlerden biridir hiç kuşkusuz, tam da bu nedenle şu anda kültüre aykırı davrananların hepsini birden kültüre uygun olmadıkları gerekçesiyle küçümseyip inkâr etmemeliyiz ve daha huzurlu zamanlarda onların güdülerinin yeniden soylu hale gelmesini rahatlıkla bekleyebiliriz.

Öte yandan dünya yurttaşlarımızda kendini gösteren bir diğer belirti, ahlaki yükseklikten bu kadar acı verici bir düşüşten daha az şaşırtmadı ve irkiltmedi bizi. En iyi kafalarda bile ortaya çıkan kavrayış yoksunluğunu kastediyorum, dik kafalılığı, son derece tartışmalı savlar karşısında sergilenen eleştiri yoksunu safdilliği. Bu hiç kuşkusuz üzücü bir görüntü ve körleşmiş bir taraftar olmayan bendeniz zihinsel kusurları hiçbir şekilde sadece iki taraftan birinde görmediğimi de açıkça vurgulamak isterim. İnsan sarrafları ve düşünürler zekâmıza bağımsız bir güç olarak değer vermenin ve onun duygu yaşamına bağımlılığını görmezden gelmenin yanlış olduğunu bize çoktan öğretmiş bulunuyor. Zekâmızın ancak güçlü duygu kıpırtılarından uzak kaldığı takdirde güvenilir bir işleyiş gösterebileceği, tersi

durumda herhangi bir iradenin oyuncağı haline gelebileceği ve bu iradenin isteği doğrultusunda sonuçlar doğurabileceği söylenegelmiştir.

Bize yabancılaşmış olan yurttaşlarımızı bu şekilde yeniden anlamaya çalıştığımız takdirde, insanlığın büyük bireylerinin, halkların yol açtığı düş kırıklığına çok daha kolay katlanacağız, zira onlara çok daha alçakgönüllü taleplerle yaklaşmak durumundayız. Onlar belki de bireylerin gelişimini tekrarlayıp günümüzde bile örgütlenmenin, daha yüksek birim oluşumunun son derece ilkel basamaklarında çıkıyorlardır karşımıza. Buna göre dış baskının yönlendirdiği ve bireylerde etkili olan ahlaki eğitimin kanıtını onlar söz konusu olduğunda pek göremiyoruz. İletişim ve üretimin meydana getirdiği olağanüstü yetkinlikteki ortak çıkar toplumunun böyle bir baskının başlangıç noktasını doğuracağını ummuştuk gerçi, ancak öyle görünüyor ki, halklar şu sıralar çıkarlarından çok tutkularına boyun eğiyor. En çok da tutkularını *aklileştirmek* amacıyla çıkarlarından yararlanıyor, tutkularının doyumunu temellendirebilmek amacıyla çıkarlarını öne sürüyorlar. Halkları oluşturan bireylerin birbirlerine neden pek değer vermediği, birbirlerinden neden nefret ettiği, üstelik barış zamanlarında bile ne-

den böyle yaptığı, her ulusun bir diğerini neden karşısına aldığı hiç kuşkusuz bir muamma. Ben bu konuda söyleyecek bir şey bulamıyorum. Bu durum çoğunluk, hatta milyonlarca insan bir araya toplandığında bireylerin bütün ahlaki kazanımlarının silindiğini ve geride bir tek son derece ilkel, eski ve kaba ruhsal tutumların kaldığını gösteriyor adeta. Ancak daha sonraki gelişimler bu esef verici koşulları değiştirebilecektir belki de. Öte yandan gerek insan ilişkilerinde gerekse insanların onları yönetenlerle olan ilişkilerinde biraz daha doğruluk ve dürüstlük olması bu yolda bir değişimin yolunu açabilir.

II. Ölümle İlişkimiz

Bir zamanlar o denli güzel ve rahat olan bu dünyada kendimizi bu denli yabancı hissediyor olmamızın bir diğer nedeni de ölümle olan şimdiye kadarki ilişkimizin bozulmuş olmasıdır bana göre. Bu ilişki dürüst bir ilişki değildi zaten. Bize kulak verilecek olsa, ölümün tüm hayatın

zorunlu çıkışı olduğunu, her birimizin doğaya bir ölüm borcu olduğunu ve borcunu ödemeye hazır olması gerektiğini, uzun sözün kısası ölümün doğal, kaçınılmaz ve inkâr edilemez bir gerçek olduğunu teslim etmeye hazırdık her zaman. Oysa sanki bu böyle değilmiş gibi davranma alışkanlığımız var aslında. Ölümü bir kenara itme, onu hayattan eleme eğilimi içinde olduğumuz aşikâr. Sessizce geçiştirmeye çalışıyoruz onu hep. Kendi ölümümüzü de kesinlikle hayal edemiyor ve bunu ne kadar denersek deneyelim, aslında sadece izleyici olarak kalakalmaya devam ettiğimizi fark ediyoruz. Psikanaliz ekolu şu ifadeden çekinmeyecektir o halde: hiç kimse esas olarak kendi ölümüne inanmamakta veya her birimiz bilinçsiz-olanda kendi ölümsüzlüğüne dair kesin bir inanç taşımaktadır ki bu da birincisiyle aynı anlama gelir. Başka birinin ölümü söz konusu olduğunda kültür insanı ölüme mahkûm olanın kulağına gider kaygısıyla bu olasılığın sözünü etmekten özenle kaçınacaktır. Bu sınırlamanın ötesine sadece çocuklar geçmekte, hiç çekinmeden birbirlerini ölüm olasılıklarıyla tehdit edebilmekte ve aynı şeyi sevdikleri bir insanın yüzüne de söylemekte, örneğin "Sevgili anneciğim, sen ne yazık ki öldüğünde ben şu veya bu olacağım."

demektedir. Yetişkin kültür insanı bir başkasının ölümünü zikretmekten, böylece katı veya kötücül bir görüntü sergilemekten pek hoşlanmaz, meslekleri gereği ölümle yakın ilişkisi olan doktor ve avukatlar da buna dâhildir. Ölüm olayı özellikle de özgürlük, mal mülk veya pozisyon kazancına bağlıysa bir başkasının ölümünü düşünmekten kaçınacaktır insan. Ölümler bizim bu sevecenlik duygumuz sayesinde ertelenmez elbette, ölüm gerçekleştiğinde her defasında derinden etkilenir ve beklentilerimizin sarsıldığını hissederiz. Her defasında ölümün rastlantısal nedenini, kazayı, hastalığı, enfeksiyonu, yaşlılığı vurgular ve böylece ölümü bir zorunluluktan bir rastlantısallığa indirgeme çabamızı ele vermiş oluruz.

Ölüm karşısındaki bu kültürel-geleneksel tutum yakınımızdaki kişilerden birinin, anne babadan, eşlerden, kardeşlerden birinin, bir çocuğun veya sadık bir dostun ölümüyle yıkıldığımızda tamamlanır. Umutlarımızı, isteklerimizi, hazlarımızı da onunla birlikte gömer, teselli bulamaz ve yitirdiğimiz kişinin yerine başkasını koymayı kabul etmeyiz. Heinrich Heine'nin şiirinden tanıdığımız ve *sevdikleri öldüğünde kendileri de onlarla birlikte ölen* Asra kabilesi gibi davranırız o zaman.

Ölümle olan bu ilişkimizin yaşamımız üzerinde de güçlü bir etkisi var. Yaşam oyunlarına, başka bir deyişle yaşamın ta kendisine son derece yüksek bir müdahalede bulunma cesareti gösterilmediği takdirde ilgilerini yitirip yoksullaşmaktadır yaşam. Sözgelimi her iki tarafın da beraberinde getirdiği ciddi sonuçları asla unutamayacağı bir kıta Avrupası aşkıyla karşılaştırıldığında, hiçbir şey olmayacağı zaten baştan belli olan Amerikan tarzı bir flört gibi yavan ve içeriksiz bir hale gelmektedir. Duygu bağlarımız, tuttuğumuz yasın katlanılmaz yoğunluğu kendimizin ve yakınlarımızın karşı karşıya kaldığı tehlikeleri görmekten alıkoyuyor bizi. Uçuşlar, uzak ülkelere yapılan seferler, patlayıcı madde deneyleri gibi tehlikeli ama aslında kaçınılmaz olan birçok girişimi dikkate almaya cesaret edemiyoruz. Bu arada başımıza bir felaket geldiği takdirde annenin yaşamında oğlun, karının yaşamında kocanın, babanın yaşamında çocukların yerini kimin tutacağı kaygısı felce uğratıyor bizi. Ölümü yaşamdan söküp atma eğilimi başka pek çok vazgeçişi ve dışlamayı da beraberinde getirmektedir. Hansa Birliğinin şiarı şudur yine de: *Navigare necesse est, vivere non necesse! Denize açılmak zorunludur, yaşamak değil.*

Hal böyle olunca, yaşamın kayıplarını kurmacanın, edebiyatın, tiyatronun dünyasında telafi etmekten başka çaremiz kalmıyor. Orada hala ölmeyi bilen, hatta bir başkasını öldürmeyi başaran insanlar buluyoruz. Orada yaşamın bütün değişkenliğinin ardında dokunulmaz bir yaşamla, ölümle barışabilmenin koşullarıyla karşı karşıya geliyoruz. Yaşam satranca benziyor, şu farkla ki, satrançta yanlış bir hamle yaptığımızda yenilgimizi kabul etmek zorunda kalırız, oysa yaşamda rövanş gibi ikinci bir şansımız olmuyor, bu da son derece üzücü bir durum. Kurmacanın alanında ihtiyacımız olan birden fazla yaşamı buluyoruz. Bir kahramanla özdeşleşerek onunla birlikte ölüyor, ama öte yandan bir daha sefere başka bir kahramanla yine hiç zarar görmeden ölmek üzere hayatta kalıyoruz.

Savaşın ölüm karşısındaki bu geleneksel tutumu süpürüp atmak zorunda olduğu açık bir gerçek. Burada ölüm artık inkâr edilecek bir şey olmaktan çıkmakta, insanlar ona inanmak zorunda kalmaktadır. Gerçekten de ölmektedir insanlar, üstelik tek tek değil, toplu olarak, bir gün içinde on binlercesi olmak üzere. Bir rastlantı da değildir artık bu. Gerçi merminin kime isabet edeceği rastlantı gibi görünmektedir hala; oysa

bir mermiden kurtulana bir diğeri isabet edebilir pekâlâ, bu sıklık rastlantısallık izlenimine bir son vermektedir. Yaşam yeniden ilginç hale gelmekte, yeniden içeriğine kavuşmaktadır.

Bu noktada iki grup arasında bir ayrım yapılmalıdır, doğrudan savaşın içinde yaşamını feda edenler, sevdiklerinden birini yaralanma, hastalık veya enfeksiyon yüzünden yitirebileceklerini bekleyen yakınlarından ayrılmaktadır. Savaşçıların ruh halindeki değişimleri incelemek son derece ilginç olurdu hiç kuşkusuz, ne var ki ben bu konuda çok az şey biliyorum. O halde bizim de bir parçası olduğumuz ikinci gruba yönelmemiz gerekiyor. Mustarip olduğumuz kafa karışıklığında ve verimliliğimizin felce uğramasında ölümle şimdiye kadar kurduğumuz ilişkiyi daha fazla ayakta tutamama ve onun yerine yeni bir şey koyamama gerçeğinin bir hayli belirleyici olduğu yönündeki düşüncemi daha önce de söyledim. Bu noktada ruhbilimsel incelememizi ölümle kurulan iki ilişkiye daha yöneltmemiz yardımcı olabilir bize, bunlardan birisi tarihöncesi insana atfettiğimiz, diğeri de her birimizin içinde hala var olan, ancak ruhsal yaşamımızın derin katmanlarında bilincimize görünmeden saklanmayı başaran ilişkidir.

Tarihöncesi insanın ölüm karşısındaki davranışını hiç kuşkusuz çıkarım ve kurgunun yardımıyla buluyoruz, ancak bu araçların bize oldukça güvenilir bilgiler verdiğini düşünüyorum ben.

İlk insanın ölüm karşısındaki tutumu son derece tuhaftır. Tutarlı olmaması bir yana kendi içinde çelişkilerle doludur. Bir yandan ölümü ciddiye almakta, onu yaşamın ortadan kalkması olarak kabul edip bu anlamda ondan yararlanmakta, öte yandan ölümü inkâr edip bir hiç mertebesine indirmektedir. Bu çelişkiye imkân sağlayan şey, onun bir başkasının, yabancının, düşmanın ölümü karşısındaki tutumunun kendi ölümü karşısındaki tutumundan tam anlamıyla bambaşka olmasıdır. Bir başkasının ölümünü doğru bulmakta, nefret edilenin yıkımını geçerli saymaktadır o, ölüme sebebiyet vermekte de bir beis görmemektedir. İlk insan hiç şüphesiz son derece tutkulu bir varlıktı, başka hayvanlardan daha hunhar ve daha kötücüldü. Katletmek memnuniyet verici bir kendiliğindenlikti onun için. Başka hayvanları, kendisiyle aynı türden varlıkları öldürmek ve yemekten alıkoyan içgüdüden yoksundu.

İnsanlığın kadim tarihi de cinayetlerle doludur. Günümüzde bile çocuklarımızın okulda

dünya tarihi olarak öğrendiği şey, bir soykırımlar dizisidir hala. Çok eski zamanlardan beri insanlığı etkisi altına alan ve bazı dinlerde *kadim bir suçun,* ilk günahın kabulü olarak yoğunlaşan suçluluk duygusu, yükünü tarihöncesi insanlığın taşıdığı bir kan suçunun ifadesi olsa gerek. Ben kitabım *Totem ve Tabu'da* (1912–13) W. Robertson Smith, Atkinson ve Ch. Darwin'in işaret ettiği yolu izleyerek bu kadim suçun doğasını çözmeye çalıştım ve günümüzdeki Hristiyanlık öğretisinin de böyle bir çıkarım yapmamıza imkân sağladığını düşünüyorum. Eğer Tanrının Oğlu insanlığı ilk günahtan kurtarmak için yaşamını feda etmek zorunda kaldıysa, Talion kuralına, kısasa kısas ilkesine göre bu günah bir öldürme, bir cinayet olsa gerektir. Bunun kefareti de ancak bir hayatın feda edilmesini gerektirebilirdi. Ayrıca ilk günah Tanrı-Babaya karşı işlenmiş bir suçsa, insanlığın en eski suçu baba katli, ilkel insan sürüsünün ilk babasını öldürmek olmalıydı ki bunun anısı da daha sonra yüceltilerek tanrısallık mertebesine yükseltilmiştir.[2]

Nasıl ki bugün her birimiz kendi ölümünü akıl almaz ve gerçek dışı buluyorsa, ilkel insan da kendi ölümünü aynı şekilde algılıyordu hiç kuşku-

2. Bakınız: Totem ve Tabu'daki dördüncü inceleme.

suz. Ancak ilkel insanda ölüm karşısındaki karşıt tutumlar çarpışarak bir çatışmaya yol açıyordu ve bu durum uzun vadeli pek çok sonuç doğurması bakımından son derece anlamlı ve önemliydi. Sevgi öldürme hazzından çok daha eski olamayacağına göre, ilkel insan tıpkı bizim yakınlarımızı sevdiğimiz gibi sevdiği yakınlarından birinin, kadınının, çocuğunun, arkadaşının ölüm sürecine tanık olduğunda ortaya çıkıyordu bu durum. O zaman acısı içinde, kendisinin de ölebileceğini deneyimliyor ve bu ödün karşısında tüm varlığı öfkeyle isyan ediyordu; öyle ya, sevdiklerinin her biri kendi sevilen Ben'inin bir parçasıydı. Öte yandan böyle bir ölüm büsbütün yersiz de değildi, zira sevilen her kişi içinde bir parça yabancılık da barındırıyordu. Sevdiklerimizle kurduğumuz duygusal ilişkilerde bugün bile egemen olan çift değerlilik yasası çok eski zamanlarda daha sınırsızdı hiç kuşkusuz. Böylelikle sevilip de ölmüş olanlar bir yandan da düşmanca duygulara yol açan yabancılar ve düşmanlar haline geliyordu.[3]

Düşünürler ölüm imgesini ilkel insanın önüne koyan zihinsel bilmecenin onu düşünmeye zorladığını ve bütün spekülasyonların çıkış noktası olduğunu savlamışlardır. Bense düşünürlerin bu nok-

3. A.g.y, ikinci inceleme.

tada gereğinden fazla felsefi düşündükleri, birincil etmenleri pek dikkate almadıkları kanısındayım. Bu nedenle yukarıdaki savı sınırlandırmak ve düzeltmek isterim: ilkel insan öldürülmüş düşmanın cesedi başında kendini zafer kazanmış hissediyor olsa gerektir ve yaşam ve ölüm bilmecesi üzerine kafa patlatmak için hiçbir nedeni yoktur. İnsanları incelemeye götüren şey ne zihinsel bilmecedir ne de her bir ölüm olayıdır, tam tersine sevilen ama bir yandan da yabancı ve nefret edilen kişilerin ölümünde içine düştüğü duygu çatışmasıdır. Ruhbilim öncelikle bu duygu çatışmasından doğmuştur. İnsan artık ölümü kendinden uzak tutamıyordu, çünkü ölenin yarattığı acı içinde onun tadına bakmış oluyordu, ama öte yandan ona razı olmak da istemiyordu, çünkü kendini ölü olarak düşünemiyordu. Böylece uzlaşma yoluna gidip kendisinin de ölümünü kabullenmiş, ancak onun yaşamın yıkımı anlamına gelmesine itiraz etmiştir. Sevilen kişinin cesedinin başında ruhları uydurmuş ve yasına eklemlediği doyumdan doğan suçluluk duygusu bu ilk ruhların korkulması gereken kötücül şeytanlar haline gelmesine yol açmıştır. Ölümün beraberinde getirdiği değişimler yüzünden bireyin beden ve ruh –eskiden ruhlar- olarak parçalanmasını akla yakın bulmuştur; böylece düşünce akışı ölümün

beraberinde getirdiği bozunum süreciyle koşutluk sergilemeye başlamıştır. Ölen kişilere dair süregelen anıları başka varoluş biçimlerini kabul etmenin temeli olmuş, ona görünüşteki ölümden sonra yaşamın devam ettiği fikrini aşılamıştır.

Yaşamdan sonraki varoluşlar başlangıçta, ölümle kapanan varoluşa bir ek niteliğindeydi sadece, gölge gibiydi, içi boştu ve çok uzun zaman değersiz sayılmıştı; ayrıca cılız bir bilgi niteliğindeydi henüz. Akhilleus'un ruhunun Odisseas'a verdiği yanıtı anımsayalım:

"Yaşarken sana tapıyorduk bir zamanlar, tıpkı
tanrılara taptığımız gibi
Argos'un oğulları; ve şimdi heybetinle ruhlara
buyuruyorsun sen
Her yerde hazır ve nazır. Bu nedenle pişman
etme ölümü Akhilleus."
Ben diyorum bunu, ve o hemen yanıtlıyor
şöyle diyerek:
"Ölüme dair avutma beni soylu Odisseas!
Bir gündelikçi gibi tarla sürseydim keşke
Yoksul ve çulsuz bir adam olsaydım
Kaybolmuş ölü sürüsünü güdeceğime"

(*Odesa* XI)

Veya H. Heine'nin parodiyi andıran güçlü dizelerinden bir alıntı:

Dar kafalı, küçük ve canlı adam
Salınıyor Neckar Nehrinin yanı başında,
çok daha mutlu
Benden, Peleus oğlundan, ölü kahramandan,
Yeraltının gölgeler prensinden.

Esas geçerli ve değerli varoluşun ölümden sonraki varoluş olduğu fikrini daha sonra dinler öne sürmüş ve ölümle kapanan yaşamı bir ön hazırlık mertebesine indirmiştir. Bunun bir başka sonucu da yaşamı geçmişe, daha önceki varoluşlara doğru uzatarak onu ruh göçüne ve yeniden doğuşa bağlamak olmuştur, bütün bunların amacı, yaşamı ortadan kaldıran ölümün bu anlamını onun elinden zorla çekip almaktır. Ölümün geleneksel-kültürel inkârı bu denli eskiye gitmektedir.

Sevilen kişinin cesedinin başında sadece ruh öğretisi, ölümsüzlük inancı ve insani suçluluk duygusunun o muazzam kökü değil, aynı zamanda ilk etik buyruklar da ortaya çıkmıştır. Uyanan vicdanın ilk ve en önemli yasağı şudur: *Öldürmeyeceksin.* Bu, sevilen ölünün başında yasın arka-

sına gizlenmiş nefret doyumuna bir tepki olarak doğmuş ve yavaş yavaş sevilmeyen yabancılara, sonunda da düşmana doğru uzanıp genişlemiştir.

Kültür insanı bu buyruğa kulak tıkamış gibidir. Bu savaşın beraberinde getirdiği vahşi boğuşma sona erip bir karara bağlandığında, muzaffer savaşçılardan her biri mutlu mesut yurduna, karısına ve çocuklarına dönecek, yakından veya uzak menzilli silahla öldürdüğü düşmanı bir an bile aklına getirmeyecektir. Hala yeryüzünde yaşayan ve hiç kuşkusuz ilkel insana bizden daha yakın olan ilkel halkların bu noktada farklı davranıyor veya bizim kültürümüzün etkisini deneyimlemediği sürece farklı davranmış olması dikkate değer bir durumdur. Vahşi – Avustralyalı, Buşman, Ateş Toprakları insanı- iflah olmaz bir cani değildir hiçbir şekilde; zafer elde etmiş olarak savaş yolundan döndüğünde, uzun süren ve zahmetli yöntemlerle savaştaki cinai eylemlerinin kefaretini ödemeden ne köyüne girebilmekte ne de karısına el sürebilmektedir. Bunun nedeni onun batıl inancıdır hiç kuşkusuz, vahşi öldürülenlerin ruh intikamından korkmaktadır hala. Oysa öldürülmüş düşmanların ruhları kan suçunun beraberinde getirdiği vicdan azabından başka bir şey değildir; bu batıl inancın arkasında

biz kültür insanlarının yitirmiş olduğu bir miktar etik incelik gizlidir.[4]

Özümüzün kötülük ve alçaklıktan uzak olduğuna inanmak isteyen dindar ruhlar, öldürme yasağının çok eski zamanlardan beri ısrarlı bir biçimde var olmasına dayanarak içimize yerleştirilmiş olması gereken etik kıpırtıların gücüne dair memnuniyet verici çıkarsamalar yapmayı ihmal etmeyecektir hiç kuşkusuz. Ancak bu argüman daha çok tersini kanıtlamaktadır ne yazık ki. Bu denli güçlü bir yasak ancak aynı güçteki bir itkiye yönelebilir. Hiçbir insan ruhunun arzulamadığı bir şeyin yasaklanması da gerekmez,[5] kendiliğinden ortaya çıkan bir şeydir bu. Tam da, öldürmeyeceksin buyruğunun vurgusu muhtemelen bizler de dâhil öldürme hazzını kanında taşıyan, bitmek bilmeyen bir katiller kuşağından geldiğimizin kesin kanıtıdır. İnsanlığın etik yönelimleri ki bunların gücü ve önemine asla burun kıvırmamak gerekir, insanlık tarihinin bir kazanımıdır ve bugün yaşayan insanlığın da –ne yazık ki değişen ölçülerde- sahip olduğu bir mirastır.

Şimdi ilkel insanı bir yana bırakalım ve kendi

4. Bakınız, Totem ve Tabu
5. Frazer'ın Totem ve Tabu'da değinilmiş olan parlak fikirlerine bakılabilir.

ruhsal yaşamımızdaki bilinçsiz-olana yönelelim. Bu noktada, bu tür derinliklere uzanan biricik inceleme yöntemi olarak psikanalize dayanacağız. Sorumuz şu: bilinçsiz-olan ölüm sorunu karşısında nasıl bir tutum almaktadır? Yanıt ise şöyle olacaktır: hemen hemen ilkel insan gibi. Eski zamanların insanı bu ve başka birçok bakımdan bilinçsiz-olanımızda değişmeden yaşamaya devam etmektedir. O halde bilinçsiz-olanımız kendi ölümüne inanmamakta, adeta ölümsüzmüş gibi davranmaktadır. "Bilinçsiz-olan" olarak adlandırdığımız bölge, ruhumuzun güdü kıpırtılarından meydana gelen en derin katmanları olumsuzluk, hayırlama diye bir şey tanımamaktadır –karşıtlıklar onun içinde yıkılıp gitmektedir- ve tam da bu nedenle ancak olumsuz bir içerik yükleyebileceğimiz kendi ölümünü de tanımamaktadır. Yani hiçbir güdüsellik yoktur ki, ölüm inancına kolaylık gösterip yol açsın. Hatta kahramanlığın gizemi de buradadır belki. Kahramanlığın akılcı temeli, insanın kendi yaşamının herkese mal olmuş, belli başlı soyut kahramanlarınki kadar değerli olmadığı yargısına dayanmaktadır. Ne var ki ben bunun böyle bir gerekçeyi hesaba katmayan ve Anzengruber'in Steinklopferhanns adlı figürünün "Sana bi şey olmaz" güvencesini verdik-

ten sonra tehlikelere inatla direnen içgüdüsel ve itkisel bir kahramanlık olduğunu düşünüyorum. Bu gerekçe olsa olsa bilinçsiz-olanı uygun ve kahramansı tepkiden alıkoyabilecek kaygıyı ortadan kaldırmaya hizmet etmektedir. Buna karşılık, kendimizin de bildiği gibi üstümüzde egemenlik kuran ölüm korkusu ikincil bir şeydir ve genellikle suçluluk duygusundan doğmaktadır.

Öte yandan yabancıların ve düşmanların ölümünü kabul ediyoruz ve tıpkı ilkel insan gibi düşüncesizce onları ölümle cezalandırmaya hazırız. Tabii burada belirleyici bir fark yok değil. Bilinçsiz-olanımız öldürme eylemine yönelmek yerine sadece onu düşünmek ve istemekle yetiniyor. Ne var ki bu ruhsal gerçekliği olgusal gerçeklikle karşılaştırarak büsbütün önemsiz saymak yanlış olur. Hem önemli ve anlamlı hem de sonuçları bakımından vahimdir bu gerçeklik. Bilinçsiz kıpırtılarımızda her gün ve her saat yolumuza çıkan, bizi inciten ve bize zarar veren her şeyi bertaraf ediyoruz. Şakacı bir cesaretsizlik içinde "Şeytan görsün yüzünü" ifadesi dudaklarımızdan dökülürken, esas söylemek istediğimiz şey "Gebersin" nidasıdır, bilinçsiz-olandaki daha ciddi, daha güçlü bir ölüm arzusudur bu. Bilinçsiz-olan küçük şeyler için bile cinayet işler; tıpkı Atinalı yasa koyucu

Drakon gibi tüm suçları ölümle cezalandırmak ister ve bunun belli bir tutarlılığı ve sonucu vardır, zira kadiri mutlak ve başına buyruk Ben'imizin gördüğü her zarar aslında *crimen laesae majestatis*, yani hükümdara hakarettir.

Bilinçsiz arzu kıpırtılarımıza göre değerlendirilecek olursak biz de tıpkı ilkel insanlar gibi bir katil sürüsüyüz. Neyse ki bütün bu arzular eski zaman insanlarının güvendikleri gücü taşımıyor artık;[6] yoksa karşılıklı beddualaların çapraz ateşinde son derece iyi ve bilge erkeklerle, son derece güzel ve sevimli kadınlar da dâhil olmak üzere insanlık çoktan telef olurdu.

Bunları sayıp döktüğümüzde amatörler psikanalize genellikle inanmıyor. Bilincin verdiği güvencelerin yanında esamisi bile okunmayacak iftiralar olduğu gerekçesiyle onu reddediyor ve bilinçsiz-olanın bilinçte kendini ele verdiği az sayıdaki işareti pek güzel görmezden geliyorlar. Bu nedenle psikanalizden etkilenmesi mümkün olmayan birçok düşünürün, öldürme yasağını dikkate almaksızın sessiz düşüncelerimizi gerçekleştirmek üzere yolumuza çıkan engelleri ortadan kaldırmaya hazır olduğumuzu yeterince açık bir dille itham etmesine işaret etmek yerinde olur.

---

6. Bakınız: Totem ve Tabu 4. İnceleme.

Balzac *Goriot Baba*'da J. J. Rousseau'nun yapıtlarındaki bir yere atıfta bulunur, yazar burada okura Paris'ten ayrılmasına gerek kalmadan ve tabii yakalanma ihtimali olmadan ölümünden büyük yarar sağlayabileceği Pekinli yaşlı bir devlet memurunu, bir mandarini taammüden öldürüp öldürmeyeceğini sormaktadır. Böylece bu mevki sahibi kişinin hayatının hiç de güvenli olmadığını ortaya çıkarmaktadır. »*Tuer son mandarin*« (mandarini öldürmek) ifadesi daha sonra günümüzün insanlarının gizli heveslerine gönderme yapan bir deyim haline gelmiştir.

Ayrıca aynı yönde kanıt olabilecek birçok kinik espri ve anekdot vardır, sözgelimi kocaya atfedilen şu ifade gibi: "İkimizden biri öldüğü takdirde ben Paris'e yerleşeceğim." Ciddi ve örtük bir dille ifade edilmedikleri takdirde kabul edilmesi mümkün olmayan, inkâr edilen bir gerçeği iletmeselerdi böyle kinik espriler de ortaya çıkmazdı.

Hem ilkel insan hem de bizim için geçerliliğini koruyan bilinçsiz-olan bölgede ölüm karşısında geliştirilen iki karşıt tutum, bir yanda ölümü yaşamın yıkımı olarak kabul eden, öte yanda onu gerçekdışı bir şey olarak inkâr eden iki tutum çarpışarak bir çatışma yaratmaktadır. İşte bu durum tıpkı çok eski zamanlardaki gibidir, sevdikleri-

mizden birinin, anne baba veya eşlerden birinin, bir kardeşin, bir çocuğun veya sevilen bir dostun ölümüdür ya da ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olmasıdır. Sevdiklerimiz bir yandan iç dünyamızın, kendi Ben'imizin bir parçası, öte yandan kısmen yabancı, hatta düşmandır. Birkaç istisnai durum dışında en sevecen ve en içten sevgi ilişkilerimize bile bilinçsiz ölüm arzusunu harekete geçirebilen bir parça düşmanlık bulaşmaktadır. Gelgelelim bu çift değerlilik çatışmasından bir zamanlar olduğu gibi ruh öğretisi ve etik değil, normal ruhsal yaşamın derinliklerine de inmemize izin veren nevroz doğmaktadır. Tedavi yöntemi olarak psikanalizi kullanan hekimler, yakınlarının iyiliği için aşırı sevecenlik belirtisiyle veya sevilen bir insanın ölümünden sonra insanın hiçbir nedene dayanmayan kendine dönük suçlamalarıyla o kadar sık karşılaşıyorlar ki. Bu olayların incelenmesi bilinçsiz ölüm arzularının yaygınlığı ve anlamı konusundaki bütün kuşkuları siliyor.

Amatör bu duygu olasılığı karşısında olağanüstü bir dehşete kapılmakta ve bu antipatiyi psikanalizin savları karşısında sergilenen inançsızlığın meşru zemini olarak almaktadır. Haksızlık yaparak demek istiyorum. Amaç sevgi yaşamımızın küçük düşürülmesi değildir, yapılan da bu de-

ğildir zaten. Sevgi ve nefreti bu şekilde birleştirmek gerek anlayışımıza gerekse hissiyatımıza uzaktır elbette, ne var ki doğa bu karşıt çiftle birlikte çalışarak sevgiyi sürekli uyanık ve taze tutmayı başarmaktadır, tam da sevgiyi sevginin ardında pusuda bekleyen nefret karşısında güvenceye almak için. Sevgi yaşamımızdaki en güzel açılımları, bağrımızda hissettiğimiz düşmanca itkinin karşısında geliştirilen *tepkiye* borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz rahatlıkla.

Şimdi toparlayalım: bilinçsiz-olanımız tıpkı eski zamanların insanı gibi kendi ölüm fikrine kapalıdır, yabancıyı katletme hevesindedir, sevilen kişi karşısında da çift değerli bir tutum sergilemektedir. Peki, bizim ölüm karşısındaki geleneksel-kültürel tutumumuz bu iptidai durumlardan ne ölçüde uzaklaşmıştır acaba!

Savaşın bu yarılmaya nasıl el attığını söylemek kolay. Savaş daha sonraki kültür birikimlerini silmekte ve içimizdeki ilkel insanı yeniden ortaya çıkarmaktadır. Bizi kendi ölümüne inanamayan kahramanlar olmaya zorluyor yeniden, yabancıları öldürülmeleri gereken veya istenen düşmanlar olarak tanımlıyor, bize sevdiğimiz kişilerin ölümü dışındakilerin ölümüne aldırmamamızı tavsiye ediyor. Ne var ki savaş ortadan kaldırılabilecek bir

şey değil, halkların varoluş koşulları bu denli farklı ve aralarındaki itişmeler bu denli şiddetli olduğu sürece savaşlar da olacaktır ister istemez. O zaman şu soru çıkmaktadır ortaya: Direnmekten vazgeçen ve ona uyum sağlayan insanlar olmaz mıyız bu durumda? Ölüm karşısındaki kültürel tutumuzla haddimizi aştığımızı, şimdi de geri dönüş yapıp gerçeği itiraf ettiğimizi kabullenmemiz gerekmiyor mu? Ölüme gerçeklikte ve düşüncelerimizde layık olduğu yeri açmak ve şimdiye kadar ölüm karşısında özenle baskı altına aldığımız bilinçsiz tutumu biraz daha vurgulamamız daha iyi olmaz mı? Bu yüksek bir başarı gibi görünmemektedir, hatta daha çok bir geri adımdır, bir gerilemedir, gelgelelim dürüstlüğü daha fazla dikkate almak, yaşamımızı yeniden biraz daha katlanılabilir hale getirmek açısından yararlıdır. Öyle ya, yaşama katlanmak tüm canlıların birinci görevidir. Yanılsama, bizi taciz ettiği takdirde değersizleşecektir.

O eski özdeyişi hatırlayalım: *Si vis pacem, para bellum.* Barışı korumak istiyorsan, savaşa hazırlan.

Bu özdeyişi güncelleyerek değiştirelim: *Si vis vitam, para mortem.* Yaşama katlanmak istiyorsan, ölüme hazırlan.

9 786058 378643 >